

HITLERS EERSTE SLACHTOFFERS

Timothy W. Ryback

*Hitlers eerste
slachtoffers*

Hoe de Holocaust begon en door
één man bijna voorkomen werd

Vertaald door
Margreet de Boer

HOLLANDS DIEP

Oorspronkelijke titel: *Hitler's First Victims*
Oorspronkelijk uitgegeven door: Alfred A. Knopf, 2014
© Timothy W. Ryback, 2014
© Vertaling uit het Engels: Margreet de Boer, 2014
© Nederlandse uitgave: Hollands Diep, Amsterdam 2015
© Omslagfoto: Peter Miller Photography
Omslagontwerp: Studio Jan de Boer, Amsterdam
Typografie: Perfect Service, Schoonhoven
Foto auteur: © Herman Seidl

ISBN 978 90 488 2430 4
ISBN 978 90 488 2431 1 (e-book)
NUR 686

www.hollandsdiep.nl
www.overamstel.com

OVERAMSTEL
uitgevers

Hollands Diep is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ter nagedachtenis aan de eerste slachtoffers van de Holocaust

Rudolf Benario, 24 jaar, overleden op 12 april 1933
Ernst Goldmann, 24 jaar, overleden op 12 april 1933
Arthur Kahn, 21 jaar, overleden op 12 april 1933
Erwin Kahn, 32 jaar, overleden op 16 april 1933

Hoe konden zulke dingen gebeuren in een land dat ooit zo ordelievend was en tot de beschaafde landen van ons tijdperk behoorde en dat grondwettelijk een vrije en democratische republiek is?

E. J. Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord*

INHOUD

Aanloop tot gerechtigheid 11

Deel I Onschuldig 19

1 Misdaden in het voorjaar 21

2 Melding in de middag 39

3 Wintersberger 51

4 Getuige van moord 59

Deel II ... Tot overtuigend bewijs... 69

5 De staat Beieren 71

6 Geruchten uit het bos bij de Würmmühle 85

7 De bruten aan de macht 97

8 Steinbrenner ontketend 109

9 Het Gumbel-rapport 117

10 Recht en wanorde 129

11 Een rechtsgebied op zich 142

12 Bewijs voor het kwaad 157

Deel III Schuldig 165

- 13 Presidentiële bevoegdheden 167
 - 14 Doodvonnis 188
- 15 Afspraken in goed vertrouwen 204
 - 16 De rechtsstaat afgebroken 211

Epiloog: Hartingers rechtszaak 223

Appendix: Het register van Hartinger 239

- Noten 252
- Dankwoord 290
- Index 296

AANLOOP TOT GERECHTIGHEID

Op woensdagmiddag 19 december 1945 hield majoor Warren F. Farr voor het Internationaal Militair Tribunaal in Neurenberg een pleidooi voor de toepassing van het omstreden juridische begrip ‘collectieve schuld’. De aan Harvard opgeleide jurist en assistent-aanklager van het Amerikaanse team van aanklagers wilde naar eigen zeggen aantonen dat de *Schutzstaffel*, de in het zwart gehulde ‘bewakingsdienst’ van Adolf Hitler, een ‘criminele organisatie’ was en dat de leden dus collectief verantwoordelijk moesten worden gesteld voor de ontelbare gruweldaden die uit haar naam waren begaan.

‘De afgelopen weken zijn voor het tribunaal bewijzen aangedragen voor de criminele plannen van de samenzweerdere voor een aanvaloorlog, concentratiekampen, het uitroeien van de Joden, de dwangarbeid van buitenlanders, de onrechtmatige inzet van krijgsgevangenen, deportatie en de verduitsing van bezette gebieden,’ zo vatte Farr het voorafgaande kort samen. ‘Bij al die feiten vormde de SS de rode draad. Keer op keer werd de naam van die organisatie genoemd’ – bij de woorden ‘keer op keer’ tikte Farr met zijn pen in de lucht, zoals hij tijdens zijn hele betoog regelmatig deed. ‘Ik wil laten zien waarom zij een belangrijke rol bij al die misdadige activiteiten speelde, dat wil zeggen waarom zij een criminele organisatie was, en dat ook moest zijn.’¹

Farrs stem klonk resoluut en beheerst tegelijk. Hij wilde duidelijk de plechtigheid in ere houden waarmee Robert H. Jack-

son, de hoofdaanklager voor de Verenigde Staten, het tribunaal vier weken eerder had geopend. ‘Het onrecht dat wij willen veroordelen en bestraffen was zo berekenend, kwaadaardig en verwoestend dat de beschaving het zich niet kan permitteren het te negeren omdat ze een herhaling ervan niet zal overleven,’ had Jackson verklaard.² Toen hij de drie aanklachten opsomde – misdaden tegen de vrede, oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid – toonden de 21 gedaagden zich niet onder de indruk. Ze zaten er in de beklaagdenbank ostentatief onverschillig, strijdlustig dan wel hooghartig bij.³ De gewezen chef van de *Luftwaffe*, Hermann Göring, hing in een hoek naast Rudolf Hess. De stijve nazi-ideoloog Alfred Rosenberg droeg een driedelig pak, net als Hjalmar Schacht, de bankier van het Derde Rijk. De leden van het opperbevel van het leger hadden een uniform aan. Wilhelm Keitel gaf Hitler de schuld. ‘Hitler gaf ons bevelen – en wij geloofden in hem,’ zei hij.⁴ ‘En vervolgens pleegt hij zelfmoord en zadelt ons op met de schuld.’ Julius Streicher, de virulent antisemitische oprichter en redacteur van *Der Stürmer*, gaf de Joden de schuld. Ernst Kaltenbrunner, de hoogste ss’er voor het gerecht, protesteerde dat hij ‘als vervanger van Himmler’ moest dienen.⁵ Himmler had zich aan de rechtspraak onttrokken door een cyanidepil te slikken. De enige die meteen toegaf dat hij en zijn land schuldig waren, was de voormalige gouverneur-generaal van bezet Polen, Hans Frank. Frank was ‘advocaat van beroep’, zoals Jackson ‘tot zijn schaamte’ opmerkte.⁶ Nadat ze filmbeelden van bevrijde concentratiekampen te zien hadden gekregen, zei hij tegen de andere beklaagden: ‘Dat God genade moge hebben met onze ziel.’ Tegenover het tribunaal toonde hij zich net zo schuldbewust. ‘Als er duizend jaar verstreken zijn, zal de schuld van Duitsland nog niet zijn uitgewist,’ verklaarde hij. In Neurenberg ging het echter niet alleen om de misdaad, maar ook om de straf, zoals Jackson zich realiseerde. ‘We mogen niet vergeten dat wij in de

toekomst beoordeeld zullen worden op grond van de manier waarop wij vandaag rechtspreken over deze verdachten,' hield hij het tribunaal voor.⁷

Van de plechtigheid op de openingsdag was weinig meer over toen Farr zich op de 23e dag van het proces en direct na de lunchpauze opmaakte om zijn stempel op de geschiedenis van de rechtspraak te drukken. Zijn medejuristen schoven met hun papieren. De verdachten zaten met elkaar te praten of keken wezenloos voor zich uit. Göring legde zijn dikke kop als een verveelde schooljongen op de balustrade van de beklaagden-bank. Frank straalde met zijn donkere bril een sinistere zwijgzaamheid uit. Bovendien had de president van het Tribunaal, Sir Geoffrey Lawrence, eerder die dag al ongeduldig gereageerd op de gedetailleerde uiteenzetting van kolonel Robert Storey, *executive trial counsel*, over een bijzonder grondig onderzochte zaak tegen de in bruine hemden gehulde naziknokploegen, ofwel de SA. Telford Taylor, de plaatsvervanger en opvolger van aanklager Jackson, zou later vertellen dat de verdachten telkens begonnen te 'bulderen van het lachen' wanneer de president Storey onderbrak.⁸ Nu overkwam Farr hetzelfde. 'Farr had problemen met het tribunaal,' aldus Taylor.⁹ 'De leden waren nog steeds geïrriteerd over Storey en wilden misschien ook niet de indruk wekken dat hij de enige was die kritiek kreeg.' Daar kwam volgens de aanklager nog bij dat 'het de laatste dag voor het kerstreces was. Iedereen was moe en wilde naar huis.'

De vermoedigheid in de rechtszaal werd door Farr alleen maar verergerd. 'Een dag of tien geleden schreef een correspondent van een hier in Neurenberg uitgegeven dagblad een stuk over zijn bezoek aan een kamp voor SS-krijgsgevangenen,' zei hij.¹⁰ 'Wat hem vooral trof was dat de SS'ers maar één ding vroegen. Waarom worden wij als oorlogsmisdadigers behandeld? We hebben toch alleen maar onze plicht gedaan?' Farr wilde die vraag nu beantwoorden, zei hij tegen Geoffrey en de andere

rechters, door aan te tonen dat de ss ‘de kern van het nazisme’ was. Daarop begon hij aan soort college over de aard en structuur van de ss, waarbij hij steeds naar het grote vel papier op de muur wees waarop het veelkoppige monster in kaart was gebracht: de algemene ss, de Gestapo, de veiligheidsdienst, de doodskopeenheid en de *Waffen-ss*, en dat alles onder leiding van *Reichsführer-ss* Heinrich Himmler. Op een gegeven moment werd het president Geoffrey te veel. ‘Majoor Farr,’ zei hij, ‘is het nodig om zo diep op de organisatie van de ss in te gaan?’

Ook de Amerikaanse rechter, Francis Biddle, werd er chagrijnig van. Farr las een topgeheime order van Hitler voor betreffende de structuur, het lidmaatschap en de verantwoordelijkheden van de ss, gedateerd op 17 augustus 1938, citeerde uit de toespraak over de operaties van de *ss-Einsatzgruppen* in de bezette gebieden die Himmler in oktober 1943 in Poznan hield, en uit een artikel van de ss-chef. Op dat moment onderbrak Biddle hem met de vraag: ‘Wat heeft datgene wat u zojuist heeft voorgelezen te maken met wat u wilt bewijzen?’ Farr hield vol dat aangetoond moest worden dat de ss een ‘crimineel wapen’ van het naziregime was geweest. ‘Ja, maar majoor Farr, wat u moet bewijzen is niet de criminaliteit van degenen die dat wapen gebruikten, maar van degenen die het vormden,’ wees Geoffrey hem terecht.

Farr gaf geen krimp. ‘Ik ben het met u eens dat ik dat moet bewijzen,’ zei hij. ‘Maar alvorens aan te tonen dat de betrokken personen op de hoogte waren van de misdadige doelen van de organisatie, moet ik naar ik aanneem duidelijk maken wat die misdadige doelen waren.’ Dat was waar het om ging, wist Farr. De 23 dagen daarvoor hadden de openbaar aanklagers honderden belastende documenten aangedragen en uit toespraken, bevelen en topgeheime memoranda geciteerd. Ze hadden afschuwelijke beelden van concentratiekampen laten zien. Ze hadden getatoeëerd vlees en het gekrompen hoofd van een mens als be-

wijsstukken ingebracht. ‘Dat ss-bewakers op grote schaal mishandelden, folterden en moordden hoeft niet nog eens bewezen te worden,’ aldus Farr. ‘Maar het waren geen opzichzelfstaande en door gewetenloze mensen gepleegde misdaden. Nee, ze maakten deel uit van een welomschreven en bewuste politiek, een politiek die noodzakelijkerwijs voortvloeide uit de filosofie van de ss en die vanaf de oprichting van de eerste kampen werd uitgevoerd.’

Zonder zich te verontschuldigen kwam Farr weer met een letterlijk citaat, ditmaal uit een toespraak van Himmler uit 1942 – document 1919-PS – over de noodzaak van concentratiekampen. ‘Na de oorlog zullen we kunnen zien wat een zegen het voor Duitsland is dat wij ondanks al het domme humanitaire geleuter die hele criminele onderlaag van het Duitse volk in concentratiekampen hebben opgesloten. Ik neem daarvoor graag de verantwoordelijkheid op me.’ Met zijn ogen op de beklagdenbank gericht, waarin Himmler ontbrak, pauzeerde Farr even.

‘Maar hij is hier niet om de verantwoordelijkheid op zich te nemen,’ vervolgde hij. Hij wendde zich weer tot Sir Geoffrey. ‘Er was beslist niets “dom humanitairs” aan de manier waarop ss’ers hun taak uitoefenden. Om een voorbeeld te geven. Ik heb vier juridische dossiers over het overlijden van vier gevangenen in het Concentratiekamp Dachau tussen 16 en 27 mei 1933.’ Hij zwaaide met een stapel papieren met belastend materiaal dat in het voorjaar van 1933 door het OM in München was verzameld. ‘Al deze dossiers zijn ondertekend door de openbaar aanklager van het arrondissement München en geadresseerd aan de openbaar aanklager van het Hooggerechtshof in die stad. De vier dossiers bewijzen dat er in het tijdsbestek van twee weken in 1933, toen de concentratiekampen nog maar net bestonden, vier gevangenen in het kamp door ss’ers werden vermoord, waarbij het iedere keer om een andere bewaker ging.’

Dit waren geen instructies, toespraken, richtlijnen of vertrouwelijke memoranda, maar harde bewijzen. Het was het soort materiaal waar succesvolle strafzaken op zijn gebaseerd. De dossiers bevatten getekende verklaringen, politierapporten, tekeningen van plaatsen delict, rapporten van een forensisch arts, autopsieën en originele zwart-witfoto's van lijken met sporen van marteling – gezeselde ruggen en billen, nekbreuken en vleeswonden zo diep dat pezen en stukken bot zichtbaar waren. En wat nog belangrijker was: ze bevatten ook de namen van de ss'ers die voor deze moorden waren aangeklaagd. De dossiers waren illustratief, aldus Farr, 'voor het soort dingen die in de concentratiekampen gebeurden op het vroegst mogelijke moment, in 1933. Ik wil deze vier dossiers als bewijs indienen en eruit citeren als het tribunaal' – en hier pauzeerde hij weer even voordat hij sarcastisch vervolgde – 'het niet al te onbelangrijk vindt.'

'Waar zijn ze?' vroeg Geoffrey.

'Ik heb ze hier,' antwoordde Farr. 'Ik zal ze indienen als bewijs. Het eerste is ons document 641-PS.'¹¹

De dossiers die Farr op die decembermiddag aan de rechters aanbood, bevatten een aantal van de eerste forensische bewijzen van de systematische moord op Joden door de nazi's. Het eerste dodelijke geweld in het Concentratiekamp Dachau had weliswaar nog niet de krankzinnige omvang die het later zou krijgen, maar de moordpartij op Joodse gevangenen in het voorjaar van 1933 had toch alle kenmerken van de volkerenmoord – de opzettelijke, georganiseerde moord op een bepaalde bevolkingsgroep – die nu de Holocaust wordt genoemd.

Dat er in kamp Dachau van meet af aan Joden werden vermoord, las ik voor het eerst toen ik begin jaren negentig als buitenlandcorrespondent voor *The New Yorker* werkte. In die tijd schreef Hans-Günter Richardi er uitvoerig over in zijn *Schule*

der Gewalt, de uitstekende studie over de eerste jaren van Concentratiekamp Dachau. En de moorden waren een paar jaar eerder ook al beschreven in het fascinerende overzichtswerk *Justiz im Dritten Reich*, de studie van maar liefst twaalfhonderd pagina's van Lothar Gruchmann. Toch was er naar mijn mening nog iets meer over te schrijven.

Later ontdekte ik in een archief in München het ongepubliceerde en blijkbaar vergeten relaas over deze geweldpleging van Josef Hartinger. Hartinger had als plaatsvervangend officier van justitie in Beieren het forensisch bewijsmateriaal verzameld dat Farr 12,5 jaar later in Neurenberg presenteerde. Bovendien bleek nu dat hij in 1984 twee lange brieven, de eerste van 16 januari en de tweede van 11 februari, had geschreven over zijn verbazingwekkend moedige plan om de kampcommandant, Hilmar Wäckerle, wegens moord te laten arresteren en alle s-s-bewakers uit het kamp te verwijderen.

In het voorjaar van 1933 was de 39-jarige Münchense aanklager Hartinger een rijzende ster bij de Beierse overheid. Net als velen voelde hij dat Hitler en de zijnen nergens voor terugdeinsden. In tegenstelling tot het gros van de mensen had hij echter ook oog voor de verdeeldheid en zwakheden van het prille naziregime, en hij was een nog veel grotere uitzondering omdat hij bereid was alles te riskeren – zijn carrière, inkomen en zelfs zijn leven – om het recht te laten zegevieren. Dat zijn poging om de geweldplegers ter verantwoording te roepen en zo te stoppen, niet lukte, laat onverlet dat zijn verhaal erop wijst dat de geschiedenis weleens heel anders had kunnen verlopen als meer Duitsers in die jaren van algemeen menselijk falen net zo moedig waren geweest als hij.

DEEL I

ONSCHULDIG

MISDADEN IN HET VOORJAAR

Het mooie weer op donderdag 13 april 1933 beloofde veel goeds voor de komende paasdagen. Volgens de weersvoorspelling kon er vrijdag een enkel buitje vallen, maar in het paasweekend zou het in heel Beieren zacht en onbewolkt zijn. Ooit was zulk weer *Kaiserwetter* genoemd, een gemoedelijke schimpscheut naar de vader van de laatste keizer, die alleen buiten kwam als het zo zonnig was dat hij gefotografeerd kon worden. In het voorjaar van 1933 hadden sommigen het over *Führerwetter*, een woord dat geen spottende maar eerbiedige bijklank had. Het was Hitlers eerste voorjaar als kanselier.¹

Vlak na negen uur die ochtend kreeg Josef Hartinger op zijn kantoor op de eerste verdieping van de Prielmayrstrasse nr. 5, vlak bij het Karlsplatz in het centrum van München, een telefoontje over vier gevallen van niet-natuurlijke dood. In het nieuwe detentiecentrum voor politieke gevangenen in de buurt van Dachau waren, aldus het bericht, vier mannen op de vlucht doodgeschoten. Als plaatsvervangend hoofdofficier van justitie van een van de grootste arrondissementen van Beieren, München 11, leidde Hartinger al het strafonderzoek in een groot gebied rondom de stad*. 'Naast de kantongerechten in Garmisch en Dachau vielen zowel alle jeugdzaken en grote fraudezaken

* Om te veel Duitse termen in de tekst te voorkomen, heeft de vertaler Landgericht Amtsgericht en Staatsanwaltschaft met respectievelijk arrondissement, kantongerecht en om vertaald.

als de zogenaamde politieke misdaden in het hele gebied onder mij. Voor het Concentratiekamp Dachau had ik dus een dubbele verantwoordelijkheid,' zou Hartinger later schrijven.²

Openbaar aanklager Hartinger was een typisch Beierse ambtenaar: conservatief, praktiserend katholiek en lid van de Beierse Volkspartij, de middenpartij die was opgericht door Heinrich Held, ook een jurist en vurig pleitbezorger van Beierse autonomie. In april 1933 behoorde de 39-jarige Hartinger tevens tot de eerste generatie openbaar aanklagers die vanaf hun opleiding te maken hadden gehad met de rechtsbeginselen en gerechtelijke procedures van de democratische republiek. Hij had communisten en nationaalsocialisten met evenveel overtuiging vervolgd, en zag de chaos en het geweld na Hitlers benoeming tot kanselier aan in de verwachting dat hij niet lang zou aanblijven. President Hindenburg had in de tien maanden voor die aanstelling drie kanseliers ontslagen. Heinrich Brüning had in mei 1932 moeten vertrekken, Franz von Papen in november en Kurt von Schleicher in januari. Niets kon voorkomen dat Hindenburg ook zijn laatste kanselier, Adolf Hitler, zou ontslaan.

Vóór 1933 had Hartinger vooral te maken gehad met het onderzoek naar afgebrande schuren, kleine diefstallen, sporadische gevallen van geweldpleging en seksueel misbruik. Blijkens deels bewaard gebleven archiefstukken van het arrondissement kwam seksueel misbruik van minderjarigen vaak voor. Zo werd de 41-jarige Max Lachner in een inrichting geplaatst omdat hij twee jaar lang 'kinderen van onder de veertien seksueel misbruikt' had. Ilya Malic, een handelsreiziger uit Joegoslavië, werd opgepakt omdat hij 'een 14-jarige tot een tongzoen dwong'. Door Hartinger werden dergelijke gevallen discreet onder 'jeugdzaken' gerubriceerd. Moord kwam zelden voor. De enige geregistreerde moord in deze tijd was een crime passionnel. De 47-jarige Alfons Graf had zijn vriendin, mevrouw Reitinger, vier kogels door het hoofd gejaagd toen hij haar op

de achterbank van zijn bedrijfsauto met een andere man had aangetroffen.

Vanaf maart 1933 echter, dat wil zeggen nadat eind februari de monumentale Rijksdag in Berlijn door brandstichting grotendeels was veranderd in een smeulende puinhoop van stukken glas en verbogen staal, werden er ook in het arrondissement München 11 ongekend veel mensen opgepakt wegens gevaar voor de nationale veiligheid.³ In Untergrünberg werd de boer Franz Sales Mendler gearresteerd omdat hij zich met minachting over de nieuwe regering had uitgelaten. Maria Strohle, echtgenote van de eigenaar van een elektriciteitscentrale, vertelde een buurman dat ze had gehoord dat Hitler vijftigduizend rijksmark had betaald om de Rijksdag in brand te steken. Ze kreeg drie maanden cel. Franz Schliersmaier uit Bösenreutin, die meende dat de beloning vijfhonderdduizend rijksmark was geweest, kreeg dezelfde straf. Iemand werd veroordeeld omdat hij Hitler had vergeleken met Stalin, een ander omdat hij Hitler een homoseksueel had genoemd en weer een ander voor de opmerking dat Hitler er niet ‘Duits’ uitzag. ‘Hitler is een buitenlander die zichzelf het land binnengesmokkeld heeft,’ zei Julie Kolmeder in een biertuin niet ver van Hartingers kantoor. ‘Kijk maar naar zijn gezicht.’⁴ Een koetsier uit München overtrad de wet met de grove opmerking: ‘Hitler kann mich im Arsch lecken’ (eufemistisch: Hitler kan m’n kont kussen). Een aantal personen werd vervolgd omdat ze een nazi een *Bazi* hadden genoemd.* Duizenden anderen werden in

* *Bazi*, dat zoiets als ‘oplichter’ of ‘schoft’ betekent, komt uit het Beierse dialect, net als het woord *Nazi*. Deze afkorting van het woord *Nationalsozialist* was ook een oude bijnaam voor Ignatius, een veelvoorkomende naam in Beieren die werd geassocieerd met boerenkinkels. Nu werd het tevens een neerbuigende benaming voor de volgelingen van Hitler. Nazi’s noemden hun partijgenoten nooit ‘Nazi’s’. Ze noemden elkaar nationaalsocialisten of ‘partijkameraden’.

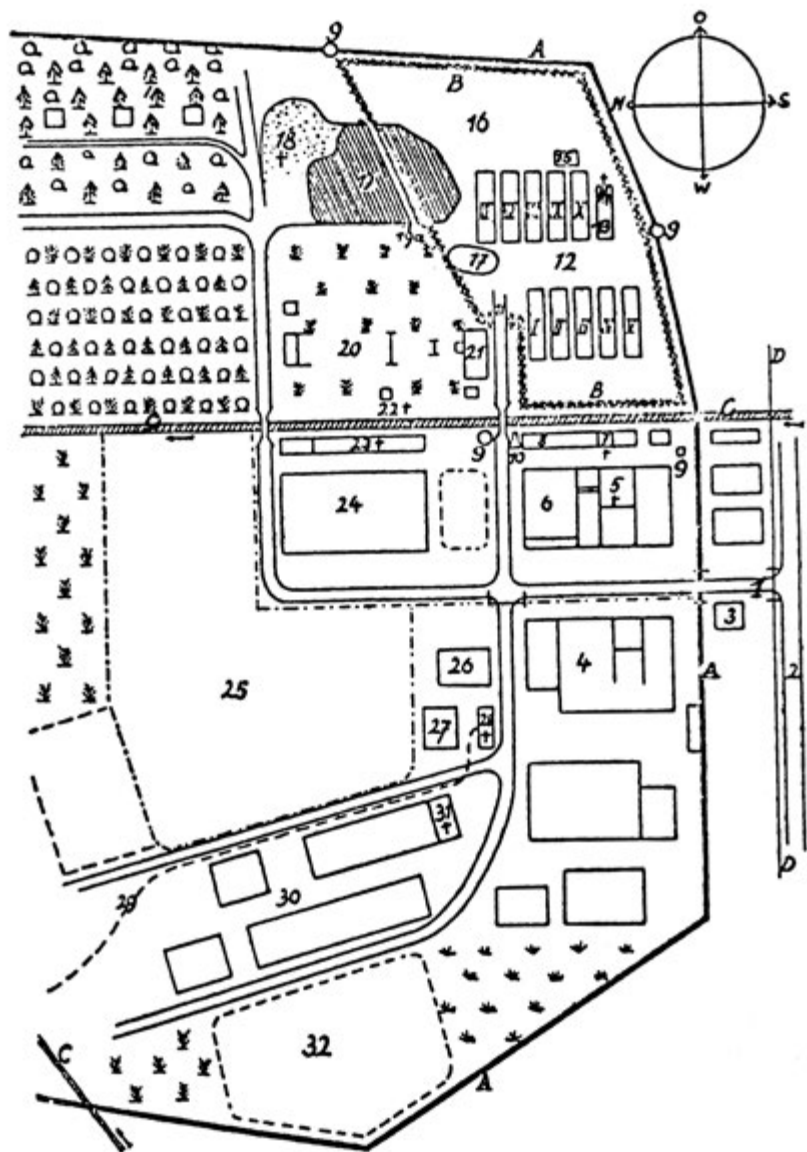
Op donderdagmiddag 19 december 1945 houdt assistent-aanklager Warren Farr zijn pleidooi om de SS tot een criminele organisatie te verklaren. Hij beschikte over materiaal dat tot het eerste forensisch bewijs voor de Holocaust behoort. Foto: Argenta Press.

Op 27 februari 1933, een maand na Hitlers benoeming tot rijkskanselier, wordt er brand gesticht in de Rijksdag, de zetel van het Duitse parlement. De volgende dag vaardigt Hindenburg op aandringen van Hitler de Noodwet uit. Uit naam van de veiligheid worden daarmee burgerlijke vrijheden opgeschort. Foto: Bundesarchiv, Bild 183-R99859.

Op 6 maart 1933 nemen SA's in Berlijn communisten in 'preventieve hechtenis'. De laatsten konden zich nergens op beroepen omdat er geen aanklachten of arrestatiebevelen voorlagen. Foto: Bundesarchiv, Bild 102-02921A.

HET CONCENTRATIEKAMP DACHAU, 1933

Het kamp zoals het eind 1933 was. De tekening verscheen in 1934 in 'Konzentrationslager', in de serie *Sozialdemokratische Schriftenreihe*, uitgegeven in Karlsbad (Karlovy Vary), Tsjecho-slowakije. Het 'centrale kamp' met de barakken bevindt zich in de rechter bovenhoek. Kaart en legenda: Archiv kz-Gedenkstätte Dachau.

LEGENDA

A. De muur rond het kamp, bijna drie meter hoog en versterkt met prikkeldraadversperringen* B. Hek van schrikdraad rond de barakken, voor het schrikdraad staat een laag hek* c. Beek bij de Würmmühle* D. Hek 1. Poort van het kamp* 2. Weg naar Dachau, aangelegd door gevangenen* 3. Wachthuis* 4. Verblijf ss'ers; met keuken, kantine en eetruimte voor ss'ers 5. Keuken voor gevangenen, met kelder (waar vier Joodse gedetineerden zouden zijn doodgeslagen)* 6. Hal voor aankomende gevangenen, met registratiekamer* 7. Eetzaal voor gevangenen* 8. Wasgelegenheid 9. Wachttorenen met machinegeweren en zoeklicht (gebouwd na ontsnapping van Beimler)* 10. Monument 11. Ingang naar de barakken 12. Barakken, de Romeinse cijfers corresponderen met de tien groepen gevangenen (barak 11 stond bekend als de <i>Judenbaracke</i>)*	13. Ziekenboeg voor gevangenen (Aron)* 14. Cellenblok (Hunglinger, Dressel, Götz, Lehrburger, Schloss, Nefzger)* 15. Wasruimte 16. Appelterrein* 17. Rondeel 18. Grindafgraving (Strauss)* 19. Oude grindafgraving, met vijver* 19a. Loopbrug over de vijver 20. Schietbaan voor de ss (Benario, Goldmann, A. Kahn, E. Kahn)* 21. ss-kampbewakers 22. Martelkamer 23. Bijgebouwde cellen, barak en wasgelegenheid 24. Werkplaatsen voor ambachtslieden 25. Oefenterrein voor ss'ers, met hindernisbaan, klimmuur, schuttersputjes, loopgraven, enzovoorts 26. Bureau van de commandant* 27. Ziekenboeg voor ss'ers 28. Ruimte voor generatoren en wapenopslag 29. Hoofdkabel elektriciteit 30. Verblijven voor ss'ers 31. Wasgelegenheid voor ss'ers 32. Sportvelden voor ss'ers

* De auteur heeft kruisjes gezet bij de locaties waar de gevangenen vooral werden mishandeld.

* De auteur heeft een sterretje gezet achter de locaties die genoemd worden in verband met de moorden in het voorjaar van 1933 (hoofdzakelijk in het gedeelte rechts boven). De namen van de slachtoffers worden tussen haakjes vermeld.

De barakken van de verlaten Königlichen Pulver- und Munitionsfabrik bij het stadje Dachau, vlak ten noorden van München, werden voor het concentratiekamp gebruikt dat de overvolle gevangenen in Beieren moest ontlasten. Foto: us Holocaust Memorial Museum.

De gevangenenbarakken stonden op een met schrikdraad afgezet terrein dat het 'centrale kamp' werd genoemd. Het voltage was hoog genoeg om iemand te doden. Foto: Bayerische Staatsbibliothek / *Bayerischer Heimgarten*.

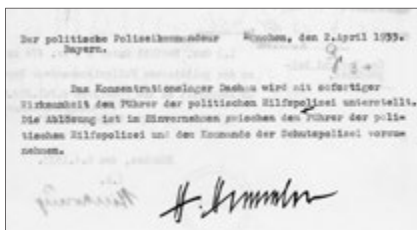

Aanvankelijk boden de tien barakken in het 'centrale kamp' onderdak aan vijftig gevangenen per barak. Op deze foto is het hek van schrikdraad duidelijk te zien, net als de extra prikkeldraadver-sperring. Foto: Archiv kZ-Gedenkstätte Dachau.

De eerste gevangenen werden per bus of open vrachtwagen naar het Konzentrationslager Dachau gebracht, doorgaans zo'n dertig man tegelijk. Hier zien we een bus die aankomt bij de poort van het kamp. Foto: Stadtarchiv München.

Op deze foto uit mei 1933 staan nieuwelingen te wachten. Rechts staan twee ss'ers. 'Zolang wij hier de baas zijn, zal er niets gebeuren,' had een Beierse politiemann een maand eerder tegen een gevangene gezegd. 'Maar als we vertrekken, dan zitten jullie in de nesten.' Foto: Bundesarchiv, Bild 152-01-02.

Een kapitein van de Beierse politie wilde niet dat zijn mannen werden gebruikt voor een in zijn ogen onwettige vorm van hechtenis. In april 1933 droeg politiechef en Reichsführer ss Himmler de bewaking simpelweg over van de politie aan de ss. Foto: Archiv kz-Gedenkstätte Dachau.

De eerste kampcommandant Hilmar Wäckerle werd door Himmler geselecteerd. Als beheerder van boerenbedrijven was de 32-jarige ss-kapitein bekend met het houden van vee achter prikkeldraad. De dag na zijn aantreden werden vier Joodse gevangenen zogenaamd op de vlucht doodgeschoten. Foto: Bundesarchiv, R2Pers BDC RS.

Een week na de schietpartij in Dachau kreeg een correspondent van *The New York Times* een rondleiding door het concentratiekamp en een interview met Wäckerle.

Op 23 april 1933 meldde de krant onterecht dat de slachtoffers communisten waren. Niet vermeld werd dat zij alle vier Joods waren.

NAZIS SHOOT DOWN FLEEING PRISONERS

Three Reds Are Slain Trying
to Escape From Dachau
Internment Camp.

MARTIAL LAW PREVAILS

High Voltage Wiring Surrounds
Site—Life of Men Described by
First Reporter Allowed In.

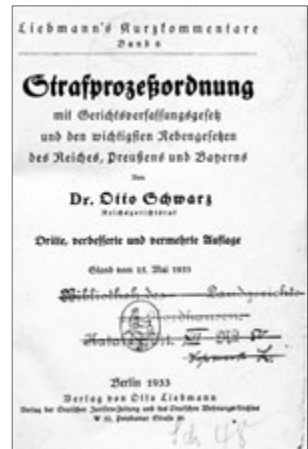

Het 'centrale kamp' zoals het was bij het bezoek van de correspondent in het voorjaar van 1933. De commandant selecteerde toen al de Joodse gevangenen en plaatste hen in barak 11, de *Judenbaracke*. Foto: Bayerische Staatsbibliothek / *Bayerischer Heimgarten*.

Josef Hartinger werd als een rijzende ster in het overheidsapparaat van Beieren gezien. Als officier van justitie in München leidde hij het strafonderzoek in Dachau. Vanwege zijn antinazistische gezindheid werd hij uitgescholden voor *Jüdling*, 'joodje'. Foto: Bayerisches Hauptstaatsarchiv (MJU26797).

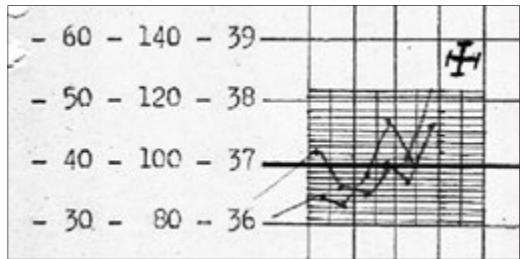
Hartinger werd geprezen om zijn kennis van het Wetboek van Strafvordering (*Strafprozessordnung*), waarin zowel de plichten van justitie als de rechten van burgers waren neergelegd. Op basis van paragraaf 160 moest Hartinger bij alle gevallen van ‘onnatuurlijke dood’ onderzoek instellen. Deze bijgewerkte uitgave van het wetboek verscheen in mei 1933, tegelijk met Hartingers moordonderzoek in Dachau. Foto: Bayerische Staatsbibliothek.

Rudolf Benario werd samen met zijn vriend Ernst Goldmann op 12 april zogenaamd op de vlucht doodgeschoten. Beiden waren wegens hun politieke verzet tegen de nazi's begin maart in preventieve hechtenis genomen. We zien Benario hier in 1931 of 1932. Foto: Persoonlijk archief van Michael Schneeberger.

Arthur Kahn, student geneeskunde aan de universiteit in Würzburg werd in maart in preventieve hechtenis genomen. Hij werd tegelijk met Benario en Goldmann geëxecuteerd. Foto: Archief van de Universiteit van Würzburg.

Erwin Kahn raakte door de op 12 april opgelopen schotwonden zwaar gewond. Hij werd naar een kliniek in München gebracht, waar hij de dienstdoende arts over de schietpartij vertelde. Hij overleed vier dagen later. Deze staat uit het medische rapport getuigt van zijn verslechterende conditie. Foto: Staatsarchiv München (StAnw 34465).

Karl Wintersberger, de directeur van Hartinger, stond bekend als aanklager die nazi's even hard vervolgde als ieder ander. Toen Hartinger zijn overtuiging uitsprak dat de ss in Dachau Joden executeerde, antwoordde hij: 'Zelfs zij doen zoiets niet.' Foto: Archiv kz-Gedenkstätte Dachau.

Het NSDAP-dagblad kopt dat de oorlogsheld generaal Franz von Epp tot rijkscommissaris van Beieren is benoemd. De rijkscommissarissen, die ervoor zorgden dat de veiligheidsmaatregelen van Berlijn ook in de staten werden doorgevoerd, maakten deel uit van Hitlers beleid van centralisatie. Foto: Bayerische Staatsbibliothek / *Völkischer Beobachter*.

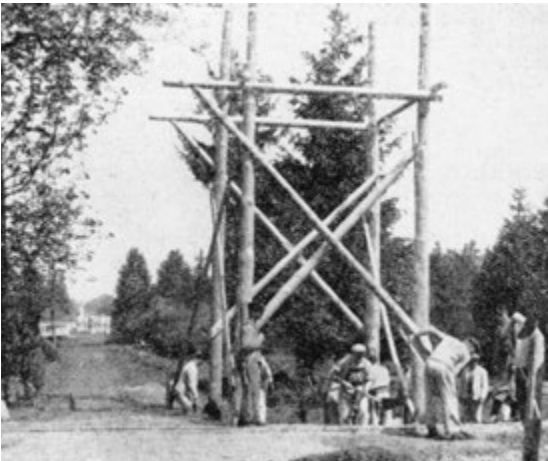
De Beierse minister van Justitie Hans Frank en politiechef Himmler hadden meermaals onenigheid over de behandeling van de concentratiekampgevangenen. Hartinger hoopte dat Frank paal en perk zou stellen aan de excessen in het kamp. Ironisch genoeg zou Frank vanwege zijn centrale rol in de Holocaust in Neurenberg worden opgehangen. Foto: Bundesarchiv, Bild 146-1989-011-13.

Veel kampbewakers waren vechtersbazen van de SA voordat zij door de SS voor Dachau werden gerekruteerd. 'Mijn bewakersploeg bestaat uit 120 mensen van de *Sturmabteilung*,' zei Wäckerle tegen de *Times*. Foto: Bundesarchiv, Bild 152-01-16.

De gevangenen werden aan een keihard regime onderworpen. Hun werkdag begon na het opstaan om zes uur en eindigde om half zes 's middags. Hier trekken ze een walsmachine voor wegenbouw mee. Foto: Bundesarchiv, Bild 152-01-23.

De meeste bouwwerkzaamheden in het kamp werden door de gevangenen gedaan. Op deze foto wordt een wachttoren aan de rand van het kamp gebouwd. Foto: Bayerische Staatsbibliothek / *Bayerischer Heimgarten*.